

УДК 159.9:340.12

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6\(8\)-567-576](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-6(8)-567-576)

Заболоцька Світлана Ігорівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Лесі Українки, 46, м. Дрогобич, 82100, тел.: (097) 029-82-48, <https://orcid.org/0000-0003-0686-7185>

Скоробагатько Данило Валерійович студент факультету прокуратури, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Пушкінська, 106, м. Харків, 61023, тел.: (050) 601-45-88, <https://orcid.org/0000-0002-7339-9804>

Петренко Маргарита Сергіївна студентка факультету прокуратури, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, вул. Пушкінська, 106, м. Харків, 61023, тел.: (095) 347-35-31, <https://orcid.org/0000-0002-6527-5203>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У статті розкриваються питання соціально-правової ідентичності та особливості її розвитку. Зазначається, що соціальна ідентичність є динамічною, прижиттєво сформованою системою соціальних конструктів суб'єкта, яка впливає на його цілісно-сміслову сферу і поведінку. Соціальна ідентичність виступає як категорія індивідуальна, але пов'язана із соціальною роллю, позицією чи статусом. Розкривається питання соціальних стереотипів - це уявлення про характеристики, властивості і поведінку членів певних соціальних груп. Встановлено, що однією з важливих меж теорії соціальної ідентичності є те, що вона проводить чітку грань між соціальною ідентичністю (описом «Я», основним на усвідомленні членства в певній соціальній групі) і особистісною ідентичністю (частиною «Я», що описується в термінах унікальних особових меж і близьких міжособових стосунків). Водночас, вона є результатом процесу соціальної ідентифікації, під яким розуміється процес самовизначення через членство в соціальній групі. Відтак, вона є своєрідним маркером приналежності до певної соціальної групи, а також є важливим чинником соціалізації. Розкрито поняття дифузної, досягнутої та дострокової соціальної ідентичності. Висвітлюється питання правової ідентичності. Визначено, що правова ідентичність – це персоналізована якість особи, яка відображає стан психологічного засвоєння власного правового

статусу і свідчить про усвідомлення особою своєї ролі у правовій системі. Правова ідентифікація у соціальному просторі з психологічної точки зору є розумовою діяльністю особи, пов'язаною зі сприйняттям індивідуального правового статусу. Особа завдяки правовій ідентифікації задовольняє свою психологічну потребу в правовому самовизначенні, психологічній стабільності й соціальній стійкості.

Ключові слова. Ціннісно-сміслова сфера, поведінка, ідентичність, соціальна ідентичність, правова ідентичність, соціалізація особистості, ідентифікація, соціальна категоризація.

Zabolotska Svitlana Ihorivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Psychology, 82100, Drogobych, Lesya Ukrainka St., 46, tel.: (097) 029-82-48, <https://orcid.org/0000-0003-0686-7185>

Skorobahatko Danylo Valeriyovich Student of the Faculty of the Prosecutor's Office Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, 61023, Pushkinska St., 106, tel.: (050) 601-45-88, <https://orcid.org/0000-0002-7339-9804>

Petrenko Marharyta Serhiivna Student of the Faculty of the Prosecutor's Office Yaroslav Mudryi National Law University, 61023, Kharkiv, Pushkinska St., 106, tel.: (095) 347-35-31, <https://orcid.org/0000-0002-6527-5203>

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SOCIO-LEGAL IDENTITY

Abstract. The article reveals the issues of socio-legal identity and the peculiarities of its development. It is noted that social identity is a dynamic, lifetime formed system of social constructions of the subject, which affects his integral-semantic sphere and behavior. Social identity acts as an individual category, but associated with a social role, position or status. The revealing issue of social stereotypes is a representation of the characteristics, properties and behavior of members of certain social groups. It has been found that one of the important limits of social identity theory is that it draws a clear distinction between social identity (a description of the self, based on awareness of membership in a particular social group) and personal identity (part of the self, described in terms of unique personal boundaries and close interpersonal relationships). At the same time, it is the result of the process of social identification, which refers to the process of self-determination through membership in a social group. Therefore, it is a kind of marker of belonging to a particular social group and is also an important factor in socialization. The concepts of diffuse, achieved and premature social identity are disclosed. The question of legal identity is highlighted. It is defined that legal identity is a personalized quality of the person, reflecting the state of psychological assimilation of own legal status and indicating the awareness of the person of his/her role in the

legal system. Legal identification in the social space from the psychological point of view is a mental activity of the individual, associated with the perception of individual legal status. The individual through legal identification satisfies his or her psychological need for legal self-determination, psychological stability and social resilience.

Keywords. Value-semantic sphere, behavior, identity, social identity, legal identity, personality socialization, identification, social categorization.

Постановка проблеми. Соціальна-правова ідентичність виступає як категорія індивідуальна, але пов'язана із соціальною роллю, позицією чи статусом. Вона розглядається в контексті соціалізації індивіда і пов'язана із пошуком відповідей на питання, до якої соціальної групи належить людина, який сенс, емоційне забарвлення та які соціально-структурні наслідки має для неї приналежність до соціальної групи.

Ми в нашому житті безкінечно взаємодіємо з правом, з різними соціальними групами, та програємо в них певні ролі. Тому досягнення соціально-правової ідентичності є вкрай важливим для нашої соціалізації, відчуття групової приналежності, що забезпечує захист, можливість самореалізації, оцінки іншими і впливи на групу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям для дослідження соціально-правової ідентичності особи були праці таких вчених: Ю. Бисаги, О. Зайчука, П. Захарченка, М. Кельмана, О. Костенка, В. Котюка, Н. Оніщенко, О. Петришина, П. Рабіновича, О. Скакун, Ю. Фігель (під час розгляду теоретико-правових явищ сучасної правової реальності); С. Бостана, В. Макарчука, М. Никифорака (щодо історичних аспектів досліджуваної проблематики); Н. Бортник, І. Жаровської, В. Ковальчука, І. Личенко, О. Остапенка (щодо аналізу взаємовпливу особи та органів державної влади); О. Балинської, Т. Гарасиміва, О. Грищук, С. Сливки, А. Токарської, М. Цимбалюка (щодо формування правової ідентичності та правової свідомості особи); А. Аарнію, Н. Ісаєвої, Є. Резнікова, С. Хантінгтона, Ю. Хабермаса (щодо механізму формування правової ідентичності особи) та ін.

Однак, незважаючи на певну зацікавленість науковців проблемами особи у праві, комплексного монографічного дослідження правової ідентичності в Україні досі не здійснювалося.

Мета статті. Науково-теоретичне обґрунтування соціально-правової ідентичності та її формування.

Виклад основного матеріалу. Соціальна ідентичність визначається, як динамічна, прижиттєво сформована в ході взаємодії і активної побудови соціальної реальності система соціальних конструктів суб'єкта, яка впливає на його цілісно-смыслову сферу і поведінку, а також є результатом процесу соціальної ідентифікації, під яким розуміється процес визначення себе через членство в соціальній групі.

Вона виконує важливі функції як на груповому, так і особовому рівні: саме завдяки цьому процесу суспільство отримує можливість включити індивідів в систему соціальних зв'язків і стосунків, а особа реалізує базисну потребу групової приналежності, що забезпечує захист, можливості самореалізації, оцінки іншими і впливи на групу.

Виділяють такі види соціальної ідентичності: рольову ідентичність, вікову ідентичність, статеву ідентичність, етнічну ідентичність, політичну ідентичність, професійну ідентичність.

Становлення ідентичності відбувається упродовж всього життя людини, починаючи із раннього дитинства. До кінця першого року життя відбувається усвідомлення своєї фізичної totoжності на основі розрізнення відчуттів власного тіла. В результаті дитина має змогу відрізнити себе від інших об'єктів. В ранньому дитинстві формується статева ідентичність, з'являється у мові займенник "Я" та усвідомлення себе в якості постійної персони. Як відзначає В.С. Мерлін, в дошкільному та молодшому шкільному віці дитина вже усвідомлює власні психічні властивості, засвоює статеві ролі і починає формуватися національна ідентичність [7].

У різних концептуальних моделях проблема генезису ідентичності розглядається як одне із актуальних питань психології особистості. У психоаналізі З. Фрейд розглядає суперечність та неоднозначність процесу формування ідентичності, становлення якої представлено через послідовність стадій психосексуального розвитку. По мірі того як немовля стає дитиною, дитина – підлітком, а підліток – дорослим, відбуваються певні зміни в тому, які його бажання і як вони задовольняються. Зміна способів задоволення своїх потреб, в першу чергу сексуальних, і фізіологічних областей насолоди – основні показники нормального переходу від однієї стадії розвитку до іншої. Генітальна стадія – остання стадія фізіологічного та особистісного розвитку, коли настає статева зрілість і формується статева ідентичність, як визначальний компонент структури особистості.

Одним з перших про важливість соціальної ідентичності заговорив Курт Левін (1948), який вважав, що людина потребує міцного відчуття групової ідентифікації, щоб зберігати відчуття внутрішнього благополуччя.

Обґрунтування теорії соціальної ідентичності Генрі Тешфел починає з розробки теорії міжгрупової дискримінації. На думку Тешфела, достатньою підставою міжгрупового конфлікту може бути несумісність цілей, при цьому необов'язковий конфлікт інтересів (як це було присутньо в результатах досліджень Шерифа). Вчений доводив цей постулат за допомогою різних експериментів, сенс яких зводиться до наступного: виключити з експерименту всі чинники, на основі яких виникає міжгруповий конфлікт, за винятком факту групового членства [1].

В результаті спостерігалася яскраво виражена перевага членів своєї групи, за інших рівних умов. "Таким чином, міжгрупова дискримінація

виникає, навіть коли власні інтереси особи абсолютно не зачіпаються і не пов'язані з фактом сприяння інгруппи, не існує жодного міжгрупового змагання і немає жодної попередньої або актуальної ворожості між групами.

Єдиною метою подібної дискримінації, на думку Тешфела, є встановлення відмінності між групами на користь власної, інколи навіть у тому випадку, коли це суперечить елементарним "утилітарним" її інтересам. Ці дані інтерпретувалися Тешфелом, як найбільш яскравий доказ універсальності і неминучості міжгрупової дискримінації".

Теорія соціальної ідентичності Тешфела, як стверджує Агеєв, укладається в шести постулатах [1]:

1. Соціальна ідентичність складається з тих аспектів образу "Я", які витікають із сприйняття індивідом себе як члена певних соціальних груп.

2. Індивіди прагнуть до збереження або підвищення своєї самооцінки, тобто прагнуть до позитивного образу себе.

3. Соціальні групи (або категорії) і членство в них пов'язані з супутньою ним позитивною або негативною оцінкою, що існує в суспільстві, отже, соціальна ідентичність може бути позитивною або негативною.

4. Оцінка власної групи індивідом визначається взаєминами з деякими іншими групами через соціальне порівняння ціннісних значимих якостей і характеристик.

Деякі науковці (Е.Гофман) виділяють наступні три типи ідентичності:

1. Соціальна ідентичність – типізація особистості іншими людьми на основі атрибутів соціальної групи, до якої вона належать.

2. Особиста ідентичність – індивідуальні ознаки людини та унікальність комбінації фактів її життя.

3. Я-ідентичність – суб'єктивне відчуття індивідом своєї життєвої ситуації та її своєрідності .

Для кожної людини буде різною значущість тих чи інших аспектів своєї ідентичності. Як зазначає Д.Майерс в різних культурах "стимулюється" розвиток різних психологічних якостей людини, що відображається і в змісті ідентичності [6]. В західній (а точніше – в європейській та північно-американській) традиції домінує індивідуалістичний тип виховання, заохочуються якості самостійності, незалежності, а також амбіційність, активність, наполегливість, тому тут особистість більш усвідомлює свою Я-ідентичність. В східній культурі завжди домінували цінності колективізму (взаємозалежність в стосунках, відповідальність, співпраця, поступливість), а тому в її представників соціальна ідентичність є більш структурована та значима для людини.

Вельми значний вклад до розробки проблеми соціальної ідентичності вніс, звичайно ж, психоаналіз. І тут ми не можемо не згадати ім'я Еріка Еріксона - психоаналітика, завдяки якому термін «ідентичність» отримав статус

самостійної наукової категорії. Е. Еріксон розробив концепцію психосоціальної ідентичності, яка близька до сучасного розуміння феномену соціальної ідентичності. З точки зору Еріксона (1976), лише частина ідентичності усвідомлювана, частина знаходиться в області в передсвідомості, а здебільшого вона розташована в несвідомому, може навіть піддаватися витісненню [2].

Психосоціальна ідентичність - продукт взаємодії між суспільством і особистістю. В якості опосередковуючого інструмента ідентифікації виступає «ідеологія»- систематизована сукупність ідей і ідеалів. У своїй роботі «Поняття ідентичності в міжрасовій взаємодії» Еріксон формулює концепцію негативної ідентичності, основними компонентами якої є наступні положення:

1. Психологічна ідентичність кожної людини містить ієрархічно організовані позитивні і негативні елементи. У дитинстві людина стикається не лише з ідеалами, але і з прототипами зла. Таким чином особа отримує уявлення про те, ким вона не повинна стати. Позитивна ідентичність знаходиться в стані вічного конфлікту з ідентичністю негативною.

2. У людини, що належить до пригнічуваної меншості, відбувається зміщення власної негативної ідентичності з негативними образами цієї меншості, що склалися в домінуючу групу, внаслідок чого розвивається відчуття неповноцінності і ненависті до себе.

3. Домінуюча група частково зацікавлена в збереженні такої негативної ідентичності меншості, оскільки вона служить захистом від усвідомлення більшістю своєї власної негативної ідентичності. Цей захист дозволяє більшості відчувати свою перевагу і цілісність.

К.Г. Юнг, засновник аналітичної (глибинної) психології, підкреслював унікальність кожної особистості, неповторність її внутрішнього світу, переживань та прагнень. Він визначає Самість як серцевину особистості, центральний конструкт, навколо якого організовані та об'єднані всі інші. Найважливіша життєва ціль людини – повна реалізація свого потенціалу, “набуття Самості”, що відображається в гармонійній інтеграції багатьох протидіючих внутріособистісних сил та тенденцій. Юнг протиставляє Самість як глибинну сутність людини Персоні, що являє собою засвоєну соціальну роль, пристосовницьку маску індивіда, яку він демонструє для суспільства [2].

Отже, поняття Я відображає все те, що людина може назвати “моїм”: моя душа і моє тіло, мої знання та здібності, мої бажання та мої ілюзії, моя роль та мій вибір. Самість – це нескінченний вихід за межі себе, можливість трансцендентальності, свобода і сила пізнати справжню сутність зовнішнього світу та самого себе. Стресові переживання, щастя і страждання, кризові ситуації життя спонукають людину до пізнання змісту власної самості, до усвідомлення своєї унікальності, пошуку сенсу свого буття.

А. Ватерман у визначенні ідентичності зосереджує увагу на ціннісно-вольовому аспекті. На його думку, ідентичність пов'язана з наявністю чіткого

самовизначення, що включає вибір цілей, життєвих цінностей, яким людина слідує впродовж всього життя [3].

По-перше, процес формування і існування ідентичності охоплює засоби, за допомогою яких людина ідентифікує, оцінює і відбирає цінності, цілі і переконання, які згодом стануть елементами її ідентичності.

По-друге, ідентичність неможливо розглядати без врахування змістовної специфіки цілей, цінностей і переконань, які людина вибирає. Кожен елемент ідентичності відноситься до якої-небудь сфери людського життя. А. Ватерман виділяє чотири сфери життя, найбільш значущі для формування ідентичності:

1. Вибір професії і професійного шляху.
2. Схвалення і переоцінка релігійних і моральних переконань.
3. Вироблення політичних поглядів.
4. Прийняття набору соціальних ролей, включаючи статеві ролі і очікування відносно шлюбу і батьківства.

Ще однією важливою межею теорії соціальної ідентичності є те, що вона проводить чітку грань між соціальною ідентичністю (описом «Я», основним на усвідомленні членства в певній соціальній групі) і особистісною ідентичністю (частиною «Я», що описується в термінах унікальних особових меж і близьких міжособових стосунків).

Дж. Марсія виділив чотири статуси існування особистісної ідентичності [5].

Досягнута ідентичність. Цей статус притаманий людині, яка пройшла період кризи і самовизначення та сформувала певну сукупність значимих для неї цілей, цінностей і переконань.

Мораторій. Цей статус має людина, яка перебуває в стані кризи ідентичності і активно намагається вирішити її, використовуючи різні варіанти. Така людина постійно знаходиться в стані пошуку інформації, яка потрібна для вирішення кризи.

Дострокова (передчасна) ідентичність. Цей статус приписується людині, яка ніколи не переживала стану кризи, але володіє певним набором цілей, цінностей та переконань. Ці елементи формуються відносно рано в житті, але не в результаті самостійного пошуку і вибору, а в основному внаслідок ідентифікації з батьками або іншими значимими людьми.

Дифузна ідентичність. Такий стан ідентичності характерний для людей, які не мають міцних визначених цілей, цінностей і переконань та які не намагаються активно сформувати їх.

Для побудови статусної моделі ідентичності Дж. Марсія використовує два параметри: наявність чи відсутність кризи - стану пошуку ідентичності; наявність чи відсутність одиниць ідентичності - особистісних цілей, цінностей, переконань.

Групову і міжгрупову поведінку (наприклад, етноцентризм, інгруповий фаворитизм, міжгрупова дискримінація, конформність, нормативна поведінка, стереотипізованість, згуртованість) мають місце лише тоді, коли саме соціальна

ідентичність виступає на перший план в структурі мене-концепції особи, що визначається особливостями контексту і ситуації.

Згідно теорії соціальної ідентичності, групові процеси (особливо процеси, що протікають у великих соціальних групах), не можуть бути повністю зрозумілі або пояснені, виходячи лише з процесів міжособистісної взаємодії.

Описуючи вміст соціальної ідентичності, можна виділити таку найважливішу її складову, як соціальні стереотипи. Під соціальним стереотипом зазвичай розуміють спрощений, схематичний, емоційно-забарвлений і надзвичайно стійкий образ якої-небудь соціальної групи або спільності, з легкістю поширюваний на всіх її представників (Агеев В.С., 1986). Іншими словами, соціальні стереотипи - це уявлення про характеристики, властивості і поведінку членів певних соціальних груп.

У вітчизняній традиції одним з перших про механізми соціальної ідентичності заговорив історик Б.Ф. Поршнев. Описуючи закономірності походження такого феномену, як етнічну самосвідомість, Б.Ф. Поршнев (1966, 1973) виділяє як одного з основних його компонентів зіставлення, виділяючи, що «етнічна самосвідомість однієї спільності і її уявлення про іншу спільність виступають як похідні від ... наявності між ними рубежу... всяке зіставлення об'єднує, всяке об'єднання протиставляє; міра зіставлення є міра об'єднання» [1].

Психологи-когнітивісти одним з найбільш важливих механізмів формування соціальної ідентичності вважають категоризацію. Tajfel Н. стверджував, що категоризація стимул-реакцій створює певні ефекти в процесі соціальної перцепції, в результаті яких схожість між стимул-реакціями усередині однієї категорії і відмінності між стимул-реакціями, віднесеними до різних категорій, посилюються в напрямках, які сприймаються як взаємозв'язані з категоризацією [2]. Більш того, цей ефект ще більш посилюється, коли категоризація відбувається у важливій для індивіда області соціальної перцепції.

Соціальна категоризація видозмінює основу соціальної перцепції таким чином, що люди сприймаються не на основі своїх унікальних індивідуальних характеристик, а на підставі людей ознак даної соціальної категорії, що розділяються групою. Таким чином сприйняття «деперсоналізується», тобто будується на підставі прототипів ін- і аут-групи, формованих за принципом метаконтрасту.

Соціальна категоризація самого себе (тобто самокатегоризація) схожим чином знеособлює самосприйняття, але йде ще далі в трансформації мене-концепції і в тому, що привнесло всіх аспектів установок особи, її емоцій і поведінки в прототип ін-групи. Деперсоналізація - основний процес, лежачий в основі всіх групових феноменів.

Поняття деперсоналізації позначає феномен, при якому група індивідів починає сприймати і описувати себе не як індивідуальностей, що розрізняються

а, швидше, як взаємодіючих представників якоїсь загальної соціальної категорії. Таким чином, деперсоналізація створює у членів групи відчуття схожості по ознаках, значимих для даної соціальної категорії і приводить до сприйняття себе, швидше, як «ми» і «нас», чим «я» і «мене».

Цей механізм приводить також до підкреслення відмінностей між ін-групою і відповідними аутом-групами. Процес деперсоналізації ґрунтується на механізмі самостереотипізації: побудові «образу Я», що включає характеристики, стереотипно приписувані інгрупі, і позбавленого властивостей, які вважаються типовими для членів аутгрупи.

Ще одним механізмом формування соціальної ідентичності є соціальне порівняння. Tajfel Н. вважав, що, оскільки всі соціальні групи існують в середовищі інших груп, позитивні аспекти соціальної ідентичності (тобто ті аспекти, які викликають задоволення) і відчуття цінності приналежності до певної соціальної групи набувають значення лише при порівнянні з іншими соціальними групами [4].

У контексті внутрішньогрупових процесів соціальне порівняння сфокусовано на акцентуванні відмінностей між власною групою і іншими групами. Більш того, оскільки соціальна ідентичність включає емоційно-оцінний компонент, і ця оцінка ґрунтується на порівнянні характеристик своєї власної групи з іншими групами, суть внутрішньогрупового оцінного процесу в самопідтвердженні, це порівняння не має бути точним, його завдання - підкреслити відмінності, що говорять на користь інгрупі, що повинне привести до позитивної міжгрупової диференціації, позитивно забарвленої відмітної і позитивній соціальній ідентичності. Ці процеси мотивовані прагненням до підтримки позитивної самооцінки, що входить в мотиваційну сферу особистості.

Психологічний компонент правової ідентичності особи об'єднує такі явища психологічного характеру, як самосвідомість, емоції, уявлення, почуття, сприйняття та психологічне засвоєння права, мислення особи та її характер. Людина є біопсихосоціальною істотою, яку можна вивчати і як біологічну форму життя, виражену в фізіологічних, генетичних, нервово-мозкових та інших явищах і процесах людського організму, і з погляду її психічного вираження, через з'ясування внутрішнього духовного світу, прояву волі, переживань, пам'яті, стабільних і змінних рис характеру, темпераменту, і в соціальному контексті, через вивчення особливостей існування в суспільстві, у взаєминах із собі подібними. Правова ідентифікація у соціальному просторі з психологічної точки зору є розумовою діяльністю особи, пов'язаною зі сприйняттям індивідуального правового статусу. Якість особи – правова ідентичність, з'являється внаслідок глибокого засвоєння особою суб'єктивних юридичних прав та обов'язків. Виділення психологічного компонента правової ідентичності особи долає складність відмежування досліджуваного поняття від такої юридичної категорії, як «правовий статус».

Правова ідентичність особи, будучи результатом правового самовизначення особи, визначає поведінку суб'єкта права у правовій сфері, адже вид сформованої особою правової ідентичності прямо впливає на характер правової поведінки суб'єкта права. Особа завдяки правовій ідентифікації задовольняє свою психологічну потребу в правовому самовизначенні, психологічній стабільності й соціальній стійкості.

Висновки. Таким чином, соціальна ідентичність виступає як категорія індивідуальна, але пов'язана із соціальною роллю, позицією чи статусом. Вона дає можливість зрозуміти до якої соціальної групи належить людина, який сенс, емоційне забарвлення та які соціальні наслідки має для неї приналежність до цієї групи, а також, є важливим чинником на шляху до нашої соціалізації, самореалізації та відчуттю групової приналежності. Правова ідентичність є суб'єктивною категорією, особливо пов'язаною з людиною, яка, своєю чергою, є суб'єктом, що існує у соціальній реальності. Неможливо передбачити розвиток останньої, а тому, вірогідно, не можна передбачити й розвиток правової ідентичності, її закономірності існування та форми прояву в майбутньому.

Література:

1. Андреева Г.М. Соціальна психологія -М., Аспект-пресс, 2002. – 290 с.
2. Антонова Н. В. Проблема особистої ідентичності в інтерпретації сучасного психоаналіза, інтеракціонізма и когнітивної психології, Питання психології, 1996. – №1. – С. 129–134.
3. Борневассер М. Соціальна структура, ідентифікація і соціальний контакт, Іноземна психологія, 1993. – Т.1. — № 1. — С. 68-72.
4. Горноста́й П. П. Основи теорії гендеру.,- К., 2004. – С. 132-157.
5. Киричук О.В, Казмиренко В.П. Проблеми соціальної психології, Либідь, 1992. – № 1. – С. 17–24.
6. Трофімов Ю.Л. Психологія – Київ, Либідь, 2005. – 559 с.
7. Швачко О. В. Соціальна психологія –К., Вища школа, 2002. – 111 с

References:

1. Andreeva G.M. (2002). Sotsialna psykholohiia [Social Psychology]. Moscow: Aspectpress [in Russian]
2. Antonova N.V. (1996). Problema osobystoi identychnosti v interpretatsii suchasnoho psykhoanaliza, interaktsionizma y kohnityvnoi psykholohii [The Problem of Personal Identity in the Interpretation of Modern Psychoanalysis, Interactionism and Cognitive Psychology]. Pytannya psykholohii - Questions of psychology, 1, 129–134 [in Russian]
3. Bornevasser M. (1993). Sotsialna struktura, identyfikatsiia i sotsialnyi kontakt [Social structure, identification and social Contact]. Inozemna psykholohiia - Foreign Psychology, 1.1, 68-72 [in Russian]
4. Gornostay P. P. (2004). Osnovy teorii genderu [Fundamentals of the theory of gender]. Kyiv [in Ukrainian]
5. Kirichuk O.V., Kazmirenko V.P. (1992). Problemy sotsialnoi psykholohii [Difficulties of social psychology]. Lybid, 1, 17–24 [in Ukrainian]
6. Trofimov Y.L. (2005). Psykholohiia [Psychology]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian]
7. Shvachko O. V. (2002). Sotsialna psykholohiia [Social psychology]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian]